

ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ “УНІВЕРСИТЕТ КОРОЛЯ ДАНИЛА”

ЗОЗУЛЯ ДМИТРО ПЕТРОВИЧ

УДК 340.13:340.131(043.3)

**РОЛЬ ЗАКОННОСТІ І ДОЦІЛЬНОСТІ В ПРОЦЕСІ
ПРАВАЗАСТОСУВАННЯ**

12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук**

Івано-Франківськ – 2026

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Закладі вищої освіти “Університет Короля Данила”

Науковий керівник

доктор юридичних наук, професор

Зварич Роман Васильович,

Заклад вищої освіти “Університет Короля Данила”,

професор кафедри права імені академіка УАН о. Івана Луцького

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,

академік НАПрН України

Скрипнюк Олександр Васильович,

Інститут держави і права імені В.М. Корецького Національної академії наук України,
директор;

кандидат юридичних наук, доцент

Жукевич Ігор Васильович,

Івано-Франківський фінансово-комерційний коледж імені С. Граната,

викладач

Захист відбудеться “12” червня 2026 р. о 9 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 20.149.01 в Закладі вищої освіти “Університет Короля Данила” за адресою: 76018, м. Івано-Франківськ, вул. С. Коновальця, 35

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Закладу вищої освіти “Університет Короля Данила” за адресою: 76018, м. Івано-Франківськ, вул. С. Коновальця, 35, та на офіційному веб-сайті університету у розділі, в якому міститься інформація про діяльність ради, за покликанням: <https://ukd.edu.ua/spetsializovana-vchena-rada>

Автореферат розісланий “11” травня 2026 р.

Виконуючий обов’язки ученого секретаря
спеціалізованої вченої ради

І.З. Криховецький

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Проблематика законності та доцільності у процесі правозастосування належить до найбільш складних і дискусійних у юридичній науці. Увага до цих категорій зумовлена тим, що вони безпосередньо впливають на характер і результати правозастосовної діяльності, визначаючи підходи до ухвалення юридичних рішень. Ще класики правової думки поряд із сучасними науковцями наголошували на необхідності врахування як вимог закону, так і конкретних обставин справи, потреб справедливості та ефективності правового регулювання. Водночас у різні історичні періоди наукові підходи до розуміння цих категорій істотно відрізнялися: від повного заперечення доцільності як потенційної загрози законності до її визнання необхідною умовою належного застосування права в установлених законом межах.

Законність традиційно розглядається як основоположна засада діяльності держави та її органів, що забезпечує верховенство права, стабільність правопорядку, однакове застосування норм і захист прав людини. Водночас сучасна юридична практика свідчить, що формального дотримання закону не завжди достатньо для досягнення справедливого й ефективного результату. Значна кількість правових норм містить оціночні поняття, альтернативні варіанти рішень або надає компетентним органам можливість обирати спосіб дії залежно від конкретної ситуації. Саме тому доцільність виступає важливим чинником індивідуалізації правозастосування, що дозволяє враховувати особливості життєвих обставин, баланс інтересів сторін та суспільну потребу.

Разом із тим відсутність чітких меж доцільності або її підміна свавіллям створює серйозні ризики порушення законності, зловживання владними повноваженнями, вибіркового застосування права та корупційних проявів. Особливо гостро ця проблема постає у діяльності судів, правоохоронних органів, органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, де рішення безпосередньо впливають на права, свободи та законні інтереси людини. У таких умовах визначення меж допустимої доцільності набуває не лише теоретичного, а й вагомого практичного значення.

Актуальність цієї проблематики посилюється процесами демократизації суспільства, реформування публічної влади та впровадження стандартів належного врядування, за яких ефективність правової держави залежить від здатності поєднувати законність із обґрунтованою доцільністю. Саме від цього залежить рівень довіри громадян до державних інституцій, реальність судового захисту та якість публічних послуг.

Водночас доцільність у правозастосуванні найповніше проявляється у тих галузях права, де суб'єкти наділені дискреційними повноваженнями та необхідна індивідуалізація рішень. Насамперед це адміністративне, кримінальне, цивільне, господарське, соціальне та податкове право. У цих сферах доцільність виступає не альтернативою законності, а її гнучким інструментом, що дозволяє адаптувати правові норми до реальних життєвих ситуацій і водночас вимагає чіткого визначення меж її застосування.

Слід зауважити, що окремі питання законності та доцільності у сфері правозастосування вже були предметом ґрунтовних наукових досліджень. Вагомий внесок у розвиток цієї проблематики зробили І. Кресіна, І. Ніколайчук, В. Бігун, М. Бойко, П. Рабінович, С. Лисенков, М. Козюбра, О. Скрипнюк, Ю. Шемшученко, О. Петришин, Р. Зварич, І. Жукевич, В. Трофименко, О. Микитюк та інші науковці. Разом із тим комплексне теоретико-правове дослідження меж допустимого врахування доцільності під час застосування норм права, її впливу на забезпечення законності, а також механізмів запобігання зловживанню владними повноваженнями й досі не отримало достатнього висвітлення. Саме тому особливої ваги набуває необхідність ґрунтовного дослідження проблем законності та доцільності у правозастосовній діяльності, з'ясування критеріїв і меж їх допустимого використання, а також розроблення практичних рекомендацій щодо вдосконалення законодавства та юридичної практики, що й визначає актуальність обраної теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконане відповідно до плану науково-дослідних робіт кафедри права Закладу вищої освіти “Університет Короля Данила” за напрямками “Трансформація правової системи України в умовах розвитку правових систем сучасності (теоретико-правовий та історико-правовий аспекти)” (державний реєстраційний номер 0116U002342) та “Закономірності розвитку і функціонування правової держави” (державний реєстраційний номер 0111U006673). Тема дисертації відповідає Закону України “Про пріоритетні напрямки розвитку науки і техніки” та Пріоритетним напрямкам розвитку правової науки на 2016–2020 рр., затвердженим постановою Загальних Зборів Національної академії правових наук України від 03.03.2016.

Мета і завдання дослідження. *Мета* дослідження полягає у встановленні сутності та співвідношення законності і доцільності у правозастосуванні, визначенні меж допустимого використання доцільності під час реалізації владних повноважень, а також обґрунтуванні шляхів забезпечення законності та запобігання свавіллю у діяльності суб'єктів права.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення *завдань*, що становлять зміст дослідження:

- розкрити поняття, зміст та основні ознаки принципу законності в сучасній правовій системі;
- дослідити правову доцільність як самостійну категорію правозастосування, визначити її сутність та функціональне призначення;
- охарактеризувати методологічні підходи до аналізу співвідношення законності й доцільності у юридичній науці;
- проаналізувати співвідношення норм права та дискреційних повноважень у процесі правозастосування;
- визначити роль правової культури та правосвідомості у формуванні належної оцінки доцільності дій у межах закону;
- розкрити теоретичні та практичні аспекти меж допустимого компромісу між законністю та доцільністю;
- дослідити значення правової політики у формуванні ефективного механізму правозастосування;

- охарактеризувати інструменти запобігання зловживанню доцільністю, зокрема стандарти, процедури та контрольні механізми;

- сформулювати пропозиції щодо вдосконалення професійної підготовки правозастосовців у контексті забезпечення балансу між законом і доцільністю;

- розробити науково обґрунтовані рекомендації щодо вдосконалення законодавства та юридичної практики з метою забезпечення оптимального співвідношення законності та доцільності у процесі правозастосування.

Об'єктом дослідження є правозастосовна діяльність державних органів та інших уповноважених владних суб'єктів під час реалізації ними наданої компетенції.

Предметом дослідження є теоретико-правові аспекти законності та доцільності у процесі правозастосування, межі правомірного використання доцільності під час ухвалення юридичних рішень, а також гарантії забезпечення законності при здійсненні правозастосовної діяльності в умовах розбудови правової держави.

Методи дослідження. Методологічну основу роботи становить сукупність загальнонаукових і спеціально-наукових методів пізнання, використання яких забезпечило комплексне дослідження законності та доцільності у процесі правозастосування. Базовим виступив діалектичний метод, що дав змогу розглянути законність і доцільність як взаємопов'язані правові явища у їх розвитку, динаміці та внутрішніх суперечностях. Застосування цього методу стало визначальним під час дослідження теоретико-методологічних засад проблематики у розділі 1.

Методи аналізу та синтезу використано для розкриття змісту понять законності, правової доцільності, дискреційних повноважень і меж допустимого компромісу між ними (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 2.3). За допомогою логічного методу сформульовано висновки щодо критеріїв допустимого врахування доцільності у правозастосовній діяльності та умов забезпечення законності (підрозділи 2.3, 3.2). Метод узагальнення застосовано при систематизації наукових підходів, нормативного матеріалу та юридичної практики (розділи 1–3). Системно-структурний метод дозволив дослідити законність, доцільність, правову культуру, контрольні механізми та гарантії як взаємопов'язані елементи єдиного механізму правозастосування (підрозділи 2.2, 3.1, 3.2). Формально-юридичний метод використано під час аналізу нормативно-правових актів, що визначають компетенцію державних органів, межі дискреційних повноважень і процедури контролю (підрозділи 2.1, 3.2). Порівняльно-правовий метод застосовано для зіставлення вітчизняного законодавства із зарубіжними підходами до врегулювання співвідношення законності та доцільності у правозастосуванні (підрозділи 1.3, 3.3). Історико-правовий метод дав можливість простежити еволюцію наукових уявлень про законність, доцільність та межі владного розсуду (підрозділи 1.1–1.3). Соціологічний метод використано для оцінки ролі правової культури, правосвідомості та суспільних очікувань у формуванні правозастосовної практики (підрозділ 2.2).

Використання наведених методів у їх системному поєднанні забезпечило цілісність дослідження, високий рівень наукової обґрунтованості та достовірність сформульованих висновків і практичних пропозицій щодо вдосконалення

законодавства та правозастосовної діяльності (висновки до розділів 1-3, загальні висновки).

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що у дослідженні вперше на комплексному теоретико-правовому рівні здійснено цілісний аналіз законності та доцільності у процесі правозастосування, розкрито їх зміст і функціональне призначення, а також визначено межі правомірного використання доцільності під час реалізації владних повноважень. Запропоновано нові підходи до осмислення доцільності як інструменту підвищення ефективності правозастосування в умовах правової невизначеності.

Основні наукові результати дослідження, які характеризуються новизною та виносяться на захист, полягають у тому, що:

уперше:

- запропоновано авторське визначення правової доцільності як юридично допустимої свободи вибору найбільш обґрунтованого, справедливого та ефективного рішення серед кількох правомірних варіантів, що здійснюється в межах компетенції уповноваженого суб'єкта та відповідно до мети закону;

- розроблено авторський підхід до категорії “межі допустимого” як універсального критерію оцінки правомірності врахування доцільності у діяльності органів державної влади та посадових осіб. Обґрунтовано, що такі межі визначаються вимогами законності, правової визначеності, пропорційності, заборони свавілля та судового контролю;

- обґрунтовано подвійний характер правової доцільності як процесу та результату. Як процес вона є інтелектуально-вольовою діяльністю з пошуку оптимального рішення, а як результат – правозастосовним актом, що найбільш повно відповідає цілям правового регулювання та конкретним обставинам справи;

- запропоновано авторську модель механізму реалізації правової доцільності, яка включає послідовні стадії: встановлення правової ситуації, визначення меж компетенції, аналіз допустимих альтернатив, вибір найбільш обґрунтованого рішення та його практичну реалізацію з подальшим контролем;

удосконалено:

- наукове розуміння принципу законності як багатовимірної правової категорії, що охоплює не лише формальне дотримання нормативних приписів, а й відповідність діяльності держави засадам справедливості, верховенства права, рівності перед законом та реального захисту прав людини;

- підходи до класифікації форм реалізації правової доцільності залежно від сфери юридичної діяльності, суб'єкта прийняття рішення, рівня публічної влади, ступеня нормативної визначеності та характеру повноважень, що дало змогу більш повно розкрити багатоманітність її проявів у сучасному правозастосуванні та визначити особливості використання у різних видах юридичної практики;

- положення про систематизацію ризиків неправомірного використання доцільності, до яких віднесено свавілля, бюрократизм, корупційні прояви, перевищення владних повноважень, порушення принципу рівності учасників правовідносин та відчуження громадян від діяльності органів публічної влади, що дало змогу комплексно визначити негативні наслідки безконтрольного розсуду та окреслити напрями їх правового попередження;

- підхід до визначення об'єктивних підстав існування доцільності у правозастосуванні, до яких віднесено: обмеженість нормативного регулювання та неможливість охоплення ним усіх суспільних відносин; наявність прогалин і колізій у законодавстві; використання оціночних понять, диспозитивних норм і альтернативних санкцій; а також необхідність індивідуалізації правозастосовних рішень залежно від конкретних обставин справи;

дістало подальший розвиток:

- положення про роль правової культури та правосвідомості як ключових гарантій належного використання доцільності. Обґрунтовано, що високий рівень правової культури сприяє ухваленню рішень, заснованих на справедливості, розумності, професійній етиці та повазі до прав людини;

- історико-правове дослідження становлення принципу законності. Визначено, що еволюція цього принципу відображає перехід від сприйняття закону як інструменту влади до його сучасного розуміння як засобу обмеження державної влади та гарантії свободи особи;

- пропозиції щодо вдосконалення професійної підготовки правозастосовців, орієнтованої на формування навичок роботи з оціночними поняттями, колізіями, принципом пропорційності, етичними стандартами та механізмами захисту прав людини, а також здатності ухвалювати обґрунтовані, справедливі й законні рішення в умовах правової невизначеності;

- практичні рекомендації щодо вдосконалення законодавства та юридичної практики, спрямовані на забезпечення оптимального поєднання законності й доцільності, зокрема шляхом чіткого визначення меж дискреційних повноважень, посилення судового контролю, удосконалення процедур мотивування рішень, цифровізації адміністративних процедур та впровадження принципу "єдиного вікна".

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані та обґрунтовані в роботі положення, висновки та пропозиції можуть бути використані у нормотворчій діяльності під час удосконалення законодавства з питань забезпечення законності, визначення меж допустимого врахування доцільності та регулювання дискреційних повноважень; у правозастосовній практиці судів, органів державної влади, місцевого самоврядування, правоохоронних органів та інших уповноважених суб'єктів при ухваленні юридичних рішень; у судовій діяльності під час тлумачення норм права, оцінки меж розсуду та захисту прав людини; у науково-дослідній сфері для подальшого опрацювання проблем законності та доцільності; в освітньому процесі під час викладання дисциплін теоретико-правового циклу, підготовки навчальних і методичних матеріалів, а також у системі професійної підготовки та підвищення кваліфікації правозастосовців з метою формування навичок прийняття законних, обґрунтованих і доцільних рішень у межах наданих повноважень. Матеріали дисертації використовуються в навчальному процесі Закладу вищої освіти "Університет Короля Данила" при викладанні курсів "Теорія держави і права", "Актуальні проблеми теорії держави і права", "Конституційне право України", "Адміністративне право України", "Судові та правоохоронні органи України", "Філософія права" (акт впровадження від 02.09.2025); науково-дослідній та

експертно-аналітичній роботі Науково-дослідного інституту імені академіка УАН І.М. Луцького при виконанні наукових програм розвитку Університету Короля Данила, Прикарпатського регіону та України відповідно до плану проведення наукових досліджень, при підготовці науково-практичних експертних висновків, зауважень і пропозицій до законопроектів в зазначеній сфері (довідка про впровадження від 07.10.2025).

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри права та публічного управління Закладу вищої освіти “Університет Короля Данила”, де було виконано дисертацію, та оприлюднено на трьох наукових конференціях, а саме: Міжнародній науково-практичній конференції “Перспективні напрямки розвитку юридичної науки у 21-му сторіччі” (м. Київ, 18-19 лютого 2025 р.); Міжнародній науково-практичній конференції “Пріоритетні напрями розвитку юридичної науки: вітчизняний та зарубіжний досвід” (м. Київ, 18-19 вересня 2024 р.); Міжнародній науково-практичній конференції “Реформування українського законодавства: проблемні питання та шляхи їх вирішення” (м. Київ, 07-08 лютого 2024 р.).

Публікації. Основні результати дисертації висвітлено у 8 наукових публікаціях, що розкривають основний зміст дисертації, з яких: 4 статті у наукових фахових виданнях України, 1 стаття у науковому періодичному виданні держави ЄС (Республіка Польща), а також 3 тези доповідей на наукових конференціях.

Структура дисертації зумовлена особливостями досліджуваної проблематики, а також поставленою метою і визначеними завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (154 найменування на 16 сторінках) і додатків. Повний обсяг дисертації становить 199 сторінок, з них основний текст 166 сторінок, додатки на 3 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** розкрито актуальність обраної теми, проаналізовано стан її наукового опрацювання, визначено об'єкт, предмет, мету та завдання дослідження. Охарактеризовано методологічні засади роботи, викладено основні положення, що виносяться на захист, висвітлено наукову новизну отриманих результатів, їх теоретичну і практичну цінність, а також подано відомості про апробацію результатів дослідження і публікації.

Розділ 1 “Теоретико-методологічні засади дослідження законності та доцільності у правозастосуванні” присвячено теоретико-методологічним засадам дослідження законності та доцільності у процесі правозастосування. У ньому розкрито зміст принципу законності, його ознаки, історичний розвиток і значення для функціонування правової держави. Особливу увагу приділено правовій доцільності як особливій категорії правозастосування, визначено її сутність, ознаки, форми прояву та роль у прийнятті ефективних і справедливих юридичних рішень. Також досліджено основні наукові підходи до співвідношення законності й доцільності, встановлено межі допустимого врахування доцільності в межах закону

та обґрунтовано необхідність правових гарантій запобігання її неправомірному використанню.

У підрозділі 1.1 *“Поняття та ознаки принципу законності в правовій системі”* здійснено комплексний теоретико-правовий аналіз законності як однієї з фундаментальних засад функціонування сучасної держави та права. Розкрито зміст поняття законності, її місце у системі правових цінностей і принципів, а також значення для забезпечення стабільності правопорядку, передбачуваності правового регулювання та належного захисту прав людини. Із застосуванням історико-правового методу автором досліджено витоки становлення принципу законності, основні етапи його розвитку та трансформацію у різні історичні періоди. Показано, що системне наукове осмислення законності сформувалося у другій половині ХІХ століття, коли вона почала розглядатися як самостійна правова категорія та необхідна умова діяльності державної влади. Водночас обґрунтовано, що сама ідея підпорядкування влади праву виникла значно раніше й супроводжувала розвиток державності від найдавніших часів.

Особливу увагу приділено визначенню основних ознак принципу законності, до яких віднесено верховенство закону, обов’язковість правових приписів для всіх суб’єктів, рівність перед законом, недопустимість свавілля, послідовність і однаковість застосування норм права, а також невідворотність юридичної відповідальності за їх порушення. Доведено, що законність не зводиться лише до формального дотримання нормативних приписів, а передбачає їх реалізацію відповідно до засад справедливості, правової визначеності та верховенства права.

Проаналізовано еволюцію принципу законності у ХХ столітті, коли його зміст змінювався залежно від політичних режимів і моделей державного управління. Наголошено, що сучасне розуміння законності істотно відрізняється від суто формального підходу та охоплює ефективний судовий контроль, легітимність діяльності влади й реальність гарантій прав людини.

У підрозділі також досліджено роль законності у діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, судів та інших уповноважених суб’єктів. Показано, що саме цей принцип визначає межі здійснення владних повноважень, запобігає зловживанню владою та слугує гарантією довіри суспільства до державних інституцій. Окремо обґрунтовано, що законність встановлює межі допустимого врахування доцільності у правозастосуванні, не допускаючи підміни закону суб’єктивними оцінками посадових осіб. У сучасній правовій державі законність виступає не лише юридичною вимогою, а й важливою умовою демократичного розвитку суспільства.

Підрозділ 1.2 *“Правова доцільність як категорія правозастосування”*. У цьому підрозділі автором узагальнено та систематизовано наукові підходи до розуміння правової доцільності як важливої складової правозастосовної діяльності. Обґрунтовано, що в сучасних умовах правова доцільність набуває особливого значення як інструмент забезпечення ефективності правового регулювання, особливо у випадках, коли норма права не містить однозначного варіанта вирішення справи або потребує оціночного підходу з урахуванням конкретних обставин.

Автором зазначено, що правову доцільність доцільно розглядати як можливість вибору найбільш обґрунтованого, справедливого та ефективного рішення в межах

закону і відповідно до його мети. Вона не протиставляється законності, а виступає її функціональним доповненням, дозволяючи адаптувати загальні нормативні приписи до реальних життєвих ситуацій. Саме через доцільність правозастосування набуває гнучкості, індивідуалізації та здатності відповідати суспільним потребам.

Визначено основні ознаки правової доцільності: здійснення виключно в межах компетенції уповноваженого суб'єкта; наявність свободи вибору серед кількох правомірних варіантів дій; орієнтація на мету закону та суспільно корисний результат; обов'язкове дотримання вимог законності, обґрунтованості, справедливості та пропорційності; залежність від професіоналізму, внутрішнього переконання й правової культури правозастосовця.

Показано, що правова доцільність може розглядатися як процес і як результат. Як процес вона виступає інтелектуально-вольовою діяльністю щодо пошуку оптимального рішення у межах закону, а як результат – у прийнятті правозастосовного акта, який найбільш повно відповідає цілям правового регулювання та конкретним обставинам справи. Автором підкреслено, що саме в такому поєднанні проявляється практична цінність цієї категорії.

Обґрунтовано необхідність виокремлення механізму реалізації правової доцільності, що охоплює кілька послідовних стадій: встановлення правової ситуації, визначення меж компетенції, аналіз можливих варіантів дій, вибір найбільш доцільного рішення та його практичну реалізацію. Такий підхід дозволяє поєднати вимоги формальної законності з потребою досягнення справедливого й ефективного результату.

Окрему увагу приділено класифікації проявів правової доцільності залежно від сфери юридичної діяльності, суб'єкта прийняття рішення, рівня публічної влади, характеру повноважень та ступеня нормативної визначеності. Автором доведено, що багатоманітність форм реалізації правової доцільності свідчить про її універсальний характер та важливу роль у сучасному механізмі правозастосування.

У підрозділі 1.3 *“Методологічні підходи до аналізу меж співвідношення законності й доцільності”* досліджено ключову теоретико-правову проблему визначення місця правової доцільності у механізмі забезпечення законності. Обґрунтовано, що доцільність є об'єктивним елементом правозастосовної діяльності, усунути який шляхом формального нормативного регулювання неможливо, оскільки жодне законодавство не здатне передбачити всі життєві ситуації та індивідуальні обставини справ. У зв'язку з цим режим законності має функціонувати з урахуванням допустимого використання доцільності як необхідного засобу гнучкого та ефективного застосування права.

Автором узагальнено основні наукові підходи до співвідношення законності й доцільності. Перший підхід ґрунтується на їх протиставленні, відповідно до якого розширення сфери доцільності розглядається як загроза законності та передумова свавільних рішень. Другий підхід допускає їх поєднання, але за умови жорсткого контролю та обмеження доцільності межами закону. Третій підхід виходить із того, що доцільність у складних правових ситуаціях не суперечить законності, а навпаки, сприяє її реальному забезпеченню через вибір найбільш справедливого, розумного та ефективного рішення.

Доведено, що законність є категорією вищого порядку, яка визначає межі допустимого врахування доцільності. Саме тому не законність входить до змісту доцільності, а доцільність може розглядатися як особливий інструмент реалізації законності у випадках правової невизначеності, наявності оціночних понять, прогалин, колізій чи альтернативних варіантів правового реагування.

Встановлено об'єктивні підстави існування доцільності у правозастосуванні, до яких віднесено неможливість повного нормативного врегулювання всіх суспільних відносин, використання диспозитивних норм, відносно визначених санкцій, відкритих переліків, оціночних категорій та необхідність індивідуалізації юридичних рішень. На думку автора, це свідчить, що доцільність є не випадковим відхиленням від закону, а закономірним проявом складності сучасного правового регулювання.

Особливу увагу приділено ризикам неправомірного використання доцільності. Показано, що відсутність чітких меж її застосування може спричиняти корупцію, бюрократизм, управлінське свавілля, волюнтаризм, нерівність учасників правовідносин та відчуження громадян від влади. У зв'язку з цим автором наголошено на необхідності встановлення прозорих процедур прийняття рішень, належного контролю, мотивування правозастосовних актів і посилення гарантій законності.

Розділ 2 “Теоретичне обґрунтування меж допустимого компромісу між законністю та доцільністю” складається з трьох підрозділів, у яких розкрито взаємодію норм права та дискреційних повноважень, обґрунтовано необхідність поєднання нормативної визначеності з допустимою свободою розсуду для врахування обставин конкретної справи. Значну увагу приділено ролі правової культури та правосвідомості як важливих чинників прийняття законних, справедливих і обґрунтованих рішень. Проаналізовано межі допустимого компромісу між формальними вимогами закону та потребою ефективного вирішення юридичних справ, визначено критерії такого компромісу, серед яких законність, пропорційність, заборона свавілля, мотивованість рішень і судовий контроль.

У підрозділ 2.1 “Співвідношення норм права та дискреційних повноважень у правозастосуванні” здійснено комплексний аналіз взаємодії нормативної визначеності та дискреційних повноважень у діяльності уповноважених суб'єктів. Обґрунтовано, що сучасне правозастосування неможливе без поєднання чітких правових приписів із певним обсягом свободи розсуду, необхідним для врахування індивідуальних обставин конкретної справи. Саме тому дискреція розглядається не як заперечення законності, а як особливий інструмент її практичної реалізації у випадках, коли норма права допускає вибір між кількома правомірними варіантами рішення.

Автором доведено, що норми права визначають межі, зміст і цілі дискреційних повноважень, тоді як дискреція забезпечує гнучкість правового регулювання та можливість досягнення справедливого результату. У зв'язку з цим правозастосовний розсуд має здійснюватися виключно в межах компетенції, на підставі закону та з дотриманням принципів пропорційності, обґрунтованості, рівності й добросовісності.

Особливу увагу приділено системі гарантій законності при реалізації дискреційних повноважень. Показано, що такі гарантії охоплюють загальносоціальні умови функціонування держави, загальноправові механізми забезпечення верховенства права, а також спеціально-юридичні засоби контролю за діяльністю посадових осіб. До останніх віднесено процедурну визначеність, обов'язок мотивування рішень, можливість судового оскарження, наглядові механізми та юридичну відповідальність за зловживання повноваженнями.

Підрозділ 2.2 “Роль правової культури і правосвідомості в оцінці доцільності дій у межах закону” присвячено дослідженню впливу рівня правової культури та правосвідомості на процес прийняття правозастосовних рішень. Автором обґрунтовано, що саме сформована система правових цінностей, внутрішня повага до закону, розвинене почуття справедливості, високі стандарти професійної етики та відповідальне ставлення до здійснення владних повноважень дають змогу уповноваженим суб'єктам обирати найбільш доцільний варіант дій, не порушуючи вимог законності. Саме ці чинники перетворюють формальне застосування норми права на справедливе, виважене й суспільно корисне рішення.

Показано, що правосвідомість відіграє важливу роль у тлумаченні оціночних понять, виборі найбільш обґрунтованого рішення та забезпеченні балансу між формальними вимогами закону і потребами конкретної ситуації. Саме вона дозволяє правозастосовцю не обмежуватися буквальним сприйняттям норми, а враховувати її зміст, мету та наслідки для учасників правовідносин. Встановлено, що належний рівень правосвідомості сприяє прийняттю рішень, заснованих на принципах справедливості, розумності та пропорційності.

Підрозділ 2.3 “Межі допустимого компромісу: теорія і практика” присвячено дослідженню меж допустимого поєднання законності та доцільності у правозастосовній діяльності. Обґрунтовано, що компроміс між формальними вимогами закону та потребою ефективного вирішення конкретної справи можливий лише за умови безумовного дотримання основних принципів права, прав людини та меж компетенції уповноваженого суб'єкта. Показано, що допустимий компроміс не означає відступу від закону, а полягає у виборі найбільш справедливого, розумного й пропорційного рішення серед кількох правомірних варіантів.

Автором встановлено, що межі такого компромісу визначаються законністю, правовою визначеністю, заборонаю свавілля, вимогами обґрунтованості та судовим контролем. На практиці вони проявляються у вирішенні адміністративних, судових, дисциплінарних та інших юридичних справ, де необхідно враховувати як букву закону, так і реальні обставини конкретної ситуації. Зокрема, під час визначення виду адміністративного стягнення уповноважений орган має враховувати характер правопорушення та особу порушника; при обранні запобіжного заходу суд повинен оцінювати ризики, а не застосовувати найсуворіший захід автоматично; у дисциплінарних провадженнях значення мають ступінь вини, наслідки проступку та попередня поведінка працівника.

Водночас доведено, що сфера застосування доцільності не обмежується лише питаннями юридичної відповідальності та санкцій. Вона широко проявляється у діяльності органів публічної влади під час прийняття адміністративних рішень, реалізації дискреційних повноважень, тлумачення оціночних понять, визначення

способів захисту прав, застосування заходів адміністративного примусу, вирішення процесуальних питань, а також у сфері надання адміністративних і соціальних послуг. Доцільність особливо актуалізується у ситуаціях, коли закон передбачає кілька правомірних варіантів поведінки або містить оціночні категорії, що потребують індивідуалізації рішення залежно від конкретних обставин справи. Доведено, що порушення меж допустимої доцільності перетворює її на суб'єктивізм і створює ризики корупції, нерівності та зловживання владою.

Розділ 3 “Шляхи забезпечення балансу між законністю і доцільністю у правозастосуванні” поділений на три підрозділи, які присвячені дослідженню шляхів забезпечення балансу між законністю і доцільністю у процесі правозастосування. Розкрито роль правової політики у формуванні ефективного механізму реалізації норм права, підвищенні якості законодавства та зміцненні довіри до державних інституцій. Проаналізовано систему інструментів обмеження зловживань доцільністю, зокрема правові стандарти, процедурні гарантії та контрольні механізми, спрямовані на запобігання свавілля й забезпечення підзвітності влади. Окрему увагу приділено перспективам удосконалення професійної підготовки правозастосовців, розвитку їх правової культури, етичної відповідальності та навичок прийняття справедливих і обґрунтованих рішень.

У підрозділ 3.1 *“Роль правової політики у формуванні ефективного механізму правозастосування”* автором обґрунтовано, що саме через послідовну, науково обґрунтовану та соціально орієнтовану правову політику держава формує засади законності, визначає пріоритети правового розвитку та створює умови для однакового й справедливого застосування норм права.

Автором доведено, що ефективний механізм правозастосування залежить не лише від якості законодавства, а й від узгодженості державної правової стратегії, рівня інституційної спроможності органів влади, професійної підготовки посадових осіб та стабільності правових орієнтирів. Саме правова політика покликана забезпечувати баланс між потребою дотримання законності, захистом прав людини та необхідністю оперативного реагування на нові суспільні виклики.

Особливу увагу приділено тому, що важливими напрямками сучасної правової політики є підвищення якості нормотворчості, усунення колізій і прогалин у законодавстві, цифровізація юридичних процедур, спрощення доступу до правосуддя, зміцнення незалежності судової влади та запровадження прозорих стандартів діяльності органів публічної влади. Показано, що без системної правової політики навіть досконалі норми права можуть втрачати ефективність на стадії їх реалізації.

У підрозділі також наголошено, що правова політика має спрямовуватися на формування високої правової культури суспільства, довіри до державних інституцій та нетерпимості до корупційних практик. Саме за таких умов правозастосування набуває ознак передбачуваності, справедливості та результативності.

Підрозділ 3.2 *“Інструменти обмеження зловживань доцільністю: стандарти, процедури, контроль”* досліджено систему правових засобів, спрямованих на забезпечення законності під час реалізації дискреційних повноважень та недопущення свавільного використання доцільності у правозастосуванні. Обґрунтовано, що свобода вибору можлива лише в межах закону, а тому потребує

чітких юридичних орієнтирів, процедурних запобіжників і дієвого зовнішнього контролю.

Автором доведено, що важливими інструментами обмеження зловживань доцільністю виступають правові стандарти, які визначають критерії належного рішення: законність, обґрунтованість, пропорційність, розумність, добросовісність, рівність перед законом та справедливість. Саме ці стандарти дають змогу оцінити, чи відповідає прийняте рішення меті закону та чи не порушує воно права людини. Особливу роль серед них відіграє принцип розумності як інтегральний показник збалансованості владного рішення.

Значну увагу приділено процедурним гарантіям. Показано, що ризики зловживань суттєво зменшуються за наявності чітко визначеного порядку прийняття рішень, обов'язку мотивування актів, фіксації підстав вибору певного варіанта дій, дотримання строків розгляду справ, права особи бути вислуханою та доступу до матеріалів провадження. Наголошено, що саме процедура перетворює дискрецію з потенційно небезпечного інструменту на керований механізм індивідуального правового регулювання.

Окремо проаналізовано контрольні механізми, до яких віднесено судовий контроль, парламентський нагляд, прокурорський нагляд, внутрішньовідомчий контроль, діяльність омбудсмана, аудиторські та антикорупційні перевірки, а також право громадян на оскарження рішень, дій чи бездіяльності посадових осіб. Доведено, що саме поєднання внутрішнього й зовнішнього контролю забезпечує реальну підзвітність публічної влади та своєчасне усунення порушень законності.

Автором також наголошено на значенні чітко визначеної компетенції органів і посадових осіб як самостійної гарантії від зловживань. Межі повноважень, мета діяльності, коло допустимих засобів впливу та встановлена законом відповідальність унеможливають довільне розширення владного розсуду.

Підрозділі 3.3 “Перспективи вдосконалення підготовки правозастосовців у контексті дотримання балансу між законом і доцільністю” присвячено аналізу того, як професійна підготовка правозастосовців може стати однією з ключових гарантій законного й обґрунтованого використання доцільності. Обґрунтовано, що навіть наявність якісних нормативних актів, процедур контролю та юридичної відповідальності не забезпечить належного результату без високого рівня професіоналізму, правової культури та етичної відповідальності посадових осіб.

Автором доведено, що сучасний правозастосовець має бути підготовлений не лише до формального застосування норми, а й до роботи з оціночними поняттями, прогалинами, колізіями, альтернативними варіантами рішень і ситуаціями, де необхідно обрати найбільш справедливий та пропорційний спосіб реагування. Тому перспективним напрямом є посилення практикоорієнтованої підготовки, вивчення судової практики, антикорупційних стандартів, процедур мотивування рішень, механізмів оскарження та принципів належного врядування.

Окремо наголошено, що підготовка правозастосовців повинна формувати здатність розмежовувати доцільність і свавілля. Доцільність має сприйматися як законний інструмент досягнення мети права, а не як можливість діяти на власний розсуд поза межами закону. Саме тому важливими є навчання правовій аргументації, етичним стандартам, відповідальності за перевищення повноважень, а

також розвитку навичок прийняття рішень із урахуванням прав людини, публічного інтересу та принципу пропорційності.

ВИСНОВКИ

1. У ході дослідження розкрито розуміння принципу законності як однієї з базових засад сучасної правової системи, що визначає порядок організації та функціонування державної влади, забезпечує стабільність правопорядку, передбачуваність правового регулювання та належний захист прав людини. Його зміст не обмежується формальною вимогою дотримання нормативних приписів, а охоплює підпорядкування діяльності держави й усіх учасників правовідносин ідеям справедливості, правової визначеності та верховенства права.

Історичний розвиток цього принципу відображає поступовий перехід від сприйняття закону як інструменту влади до розуміння його як засобу обмеження влади та гарантії свободи особи. У сучасних умовах законність набуває комплексного характеру і включає обов'язковість закону, легітимність діяльності публічної влади, ефективний судовий контроль та реальність механізмів поновлення порушених прав. До її основних ознак належать верховенство закону, рівність усіх перед законом, загальнообов'язковість правових приписів, недопустимість свавілля, єдність і послідовність правозастосування, а також невідворотність юридичної відповідальності за порушення правових вимог. Саме поєднання цих складових формує довіру суспільства до державних інституцій і гарантує юридичну визначеність поведінки суб'єктів права. Принцип законності водночас виступає критерієм допустимого врахування доцільності у правозастосуванні, дозволяючи враховувати конкретні обставини справи, але не допускаючи підміни закону суб'єктивними інтересами чи довільними рішеннями посадових осіб.

2. У ході дослідження правову доцільність охарактеризовано як важливу категорію правозастосування, що забезпечує вибір найбільш обґрунтованого, справедливого й ефективного рішення у межах закону та відповідно до його мети. Вона не суперечить законності, а доповнює її, надаючи правовому регулюванню гнучкості, індивідуалізації та здатності враховувати конкретні обставини справи. Основними ознаками правової доцільності визначено здійснення в межах компетенції уповноваженого суб'єкта, наявність свободи вибору серед правомірних варіантів дій, орієнтацію на суспільно корисний результат, а також дотримання вимог справедливості, пропорційності й обґрунтованості. Її практична цінність виявляється як у процесі пошуку оптимального рішення, так і в результаті прийняття правозастосовного акта, що найповніше відповідає цілям права. Це дає підстави розглядати правову доцільність як необхідний елемент сучасного механізму правозастосування.

3. У ході дослідження охарактеризовано основні методологічні підходи до аналізу співвідношення законності й доцільності у юридичній науці та обґрунтовано, що правова доцільність є об'єктивним і необхідним елементом сучасного правозастосування. Узагальнено три провідні наукові концепції:

протиставлення законності й доцільності, їх поєднання за умови жорсткого контролю, а також розуміння доцільності як засобу практичного забезпечення законності у складних правових ситуаціях. Показано, що законність виступає категорією вищого порядку, яка визначає межі допустимого врахування доцільності та не допускає підміни закону суб'єктивним розсудом. Водночас доцільність розглядається як інструмент подолання правової невизначеності, прогалин, колізій і потреби індивідуалізації рішень. Наголошено, що відсутність чітких меж її застосування створює ризики свавілля, корупції та бюрократизму, що зумовлює необхідність прозорих процедур, належного контролю, мотивування рішень і посилення гарантій законності.

4. У ході дослідження проаналізовано співвідношення норм права та дискреційних повноважень у процесі правозастосування й обґрунтовано, що ефективне функціонування правової системи потребує поєднання нормативної визначеності із допустимим обсягом свободи розсуду уповноважених суб'єктів. Дискреційні повноваження розглядаються не як відступ від законності, а як інструмент її практичної реалізації у випадках, коли правова норма передбачає вибір між кількома правомірними варіантами рішення або потребує врахування індивідуальних обставин справи.

Правові норми окреслюють допустимі межі, спрямованість і призначення дискреційних повноважень, а їх реалізація на практиці надає правовому регулюванню необхідної гнучкості та сприяє ухваленню справедливого рішення. Використання розсуду уповноваженими суб'єктами повинно здійснюватися лише в рамках наданої компетенції, відповідно до закону та з урахуванням принципів пропорційності, належної обґрунтованості, рівності й добросовісності. Важливими запобіжниками у цій сфері виступають чіткі процедури, обов'язкове мотивування прийнятих актів, право на судові оскарження, дієві форми контролю та встановлена законом відповідальність за неправомірне використання повноважень.

5. Обґрунтовано, що правова культура та правосвідомість є ключовими внутрішніми чинниками формування належної оцінки доцільності дій у межах закону. Саме сформовані правові цінності, повага до права, почуття справедливості, професійна етика та відповідальне ставлення до владних повноважень дають змогу уповноваженим суб'єктам обирати найбільш виважений і суспільно корисний варіант рішення без відступу від вимог законності. Високий рівень правосвідомості сприяє правильному тлумаченню оціночних понять, урахуванню мети правової норми та наслідків її застосування для учасників правовідносин. Завдяки цьому формальне застосування закону набуває змісту справедливого, розумного й пропорційного рішення, а ризики свавілля, формалізму та зловживання владою істотно зменшуються.

6. У ході дослідження розкрито теоретичні та практичні аспекти меж допустимого компромісу між законністю та доцільністю у правозастосуванні. Обґрунтовано, що такий компроміс можливий лише за умови безумовного дотримання вимог закону, принципів верховенства права, прав людини та меж компетенції уповноваженого суб'єкта. Доцільність у цьому контексті полягає не у відступі від закону, а у виборі найбільш справедливого, розумного й ефективного рішення серед кількох правомірних варіантів.

Практичне значення такого підходу проявляється під час вирішення адміністративних, судових, дисциплінарних та інших справ, де необхідно враховувати конкретні обставини, характер порушення, наслідки рішення та баланс приватних і публічних інтересів. Наголошено, що вихід за межі допустимого компромісу перетворює доцільність на суб'єктивізм і створює ризики свавілля, корупції та нерівного ставлення, тому чітке окреслення цих меж є необхідною умовою ефективного правозастосування і довіри суспільства до державних інституцій.

7. З'ясовано, що правова політика виступає стратегічним чинником формування ефективного механізму правозастосування, оскільки саме вона визначає напрям розвитку правової системи та забезпечує узгоджене функціонування її основних елементів. Результативність застосування права залежить не лише від змісту нормативних актів, а й від послідовності державних рішень, належної організації інституцій, професійного рівня посадових осіб і стабільності правових орієнтирів.

На думку автора, саме завдяки виваженій правовій політиці досягається поєднання законності, захисту прав людини та здатності держави своєчасно реагувати на нові суспільні виклики. Особливого значення набувають удосконалення нормотворчості, подолання прогалин і колізій, цифровізація процедур, зміцнення незалежності судової влади та відкритість діяльності публічних органів. За таких умов правозастосування набуває рис передбачуваності, справедливості, стабільності та суспільної довіри.

8. У ході дослідження охарактеризовано цілісну систему інструментів запобігання зловживанню доцільністю та обґрунтовано, що свобода розсуду набуває легітимного характеру лише за умови її чіткого правового обмеження й реальної підзвітності. Ключову роль у цьому відіграють стандарти належного рішення, які спрямовують діяльність правозастосовця на досягнення справедливого, пропорційного, добросовісного та правомірного результату з урахуванням поваги до прав людини. Вагоме значення мають і процедурні гарантії, що забезпечують відкритість ухвалення рішень, належне мотивування обраного варіанта дій, дотримання процесуальних строків та можливість заінтересованої особи брати участь у розгляді справи.

На думку автора, дієвість цих запобіжників посилюється багаторівневою системою контролю, яка охоплює судовий перегляд, інституційний нагляд, антикорупційні перевірки та право особи оскаржити незаконні рішення чи бездіяльність посадових осіб. Самостійною гарантією виступає також чітке законодавче окреслення компетенції органів влади, що унеможливорює довільне розширення владних повноважень. Сукупна дія зазначених засобів формує необхідний баланс між гнучкістю правозастосування та непорушністю вимог законності.

9. Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення професійної підготовки правозастосовців як важливої передумови забезпечення належного співвідношення законності і доцільності під час ухвалення рішень. Акцентовано, що результативність правозастосування залежить не лише від якості нормативної бази, а й від рівня фахової компетентності, правової культури та етичної зрілості

посадових осіб. У зв'язку з цим запропоновано посилити практикоорієнтований характер навчання, розширити опрацювання судової практики, механізмів мотивування рішень, антикорупційних стандартів, процедур оскарження та принципів належного врядування.

Особливе значення, на думку автора, має формування вміння працювати з оціночними поняттями, прогалинами, колізіями та альтернативними варіантами реагування з урахуванням конкретних обставин справи. Наголошено також на необхідності розвитку навичок правової аргументації, дотримання професійної етики, усвідомлення відповідальності за перевищення повноважень і здатності відмежовувати допустиму доцільність від свавілля. Реалізація таких підходів сприятиме підвищенню якості правозастосування, зміцненню законності та довіри суспільства до публічної влади.

10. У ході дослідження розроблено науково обґрунтовані рекомендації щодо вдосконалення законодавства та юридичної практики з метою забезпечення належного застосування законності та доцільності у процесі правозастосування. Наукова новизна запропонованих підходів полягає у формуванні цілісної моделі нормативних і організаційних засобів, за якої необхідна гнучкість правозастосування узгоджується з неухильним дотриманням вимог закону та принципів верховенства права.

Запропоновано вдосконалити законодавчу техніку через чітке окреслення меж дискреційних повноважень, визначення зрозумілих критеріїв ухвалення рішень, підстав застосування оціночних понять та належних процедур мотивування актів уповноважених органів. Обґрунтовано необхідність посилення судового контролю за реалізацією дискреції, уніфікації підходів до перевірки обґрунтованості рішень, а також розвитку механізмів адміністративного й громадського нагляду. Окрему увагу приділено впровадженню цифрових засобів відкритості, зокрема публічних реєстрів рішень, електронного оскарження та внутрішніх систем контролю в діяльності органів влади. Поряд із цим акцентовано значення принципів пропорційності, добросовісності, розумності та справедливості як універсальних орієнтирів правозастосування. Реалізація таких підходів сприятиме зниженню ризиків свавілля і корупції, підвищенню якості юридичних рішень, зміцненню законності та зростанню довіри суспільства до державних інституцій.

Важливим напрямом забезпечення збалансованого поєднання законності та доцільності у правозастосуванні є впровадження принципу "єдиного вікна", за якого особа подає звернення до одного компетентного органу, а всі необхідні перевірки, запити й погодження здійснюються без її додаткової участі. Така модель забезпечує оперативність ухвалення рішень у межах закону, скорочує бюрократичні процедури, зменшує кількість контактів із посадовими особами та мінімізує корупційні ризики. У результаті зростають правова визначеність, доступність послуг, ефективність правозастосовної діяльності та суспільна довіра до державної влади.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Зозуля Д.П. Правова політика в балансуванні між нормою закону та практичною необхідністю: сучасні тенденції. Knowledge, Education, Law, Management (KELM). 2025. № 2 (70). С. 196-200. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2025.2.28>
2. Зозуля Д.П. Формування стандартів доцільності в правозастосовній практиці від теорії до інституційного механізму. Правові новели. 2024. № 23. Том 2. С. 21-28. DOI: <https://doi.org/10.32782/ln.2024.23.2.3>
3. Зозуля Д.П. Дискреція як правовий феномен у механізмі реалізації закону: проблеми визначення меж. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. № 11. С. 770-773. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-11/185>
4. Зозуля Д.П. Механізми забезпечення балансу між доцільністю та законністю: стандарти, процедури, контроль. Часопис Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, 2015. Вип. 11. С. 406-410.
5. Зозуля Д.П. Правосвідомість і правова культура як основа визначення доцільної поведінки в правовому просторі. Часопис Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, 2015. Вип. 12. С. 505-509.
6. Зозуля Д.П. Освітні стратегії формування балансу між законом і доцільністю у підготовці правозастосовців. Перспективні напрямки розвитку юридичної науки у 21-му сторіччі: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 18–19 лютого 2025 р. Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2025. С. 55-57.
7. Зозуля Д.П. Правосвідомість як обмежувач дискреції у правозастосуванні: соціально-юридичний аспект. Пріоритетні напрями розвитку юридичної науки: вітчизняний та зарубіжний досвід: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 18–19 вересня 2024 р. Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2024. С. 77-79.
8. Зозуля Д.П. Теоретико-методологічні підходи до визначення «розумної доцільності» в межах законності. Реформування українського законодавства: проблемні питання та шляхи їх вирішення: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 07–08 лютого 2024 р. Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2024. С. 50-52.

АНОТАЦІЯ

Зозуля Д.П. Роль законності і доцільності в процесі правозастосування. – *На правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Заклад вищої освіти “Університет Короля Данила”, Івано-Франківськ, 2026.

Дисертаційне дослідження присвячене комплексному теоретико-правовому аналізу законності та доцільності у процесі правозастосування, визначенню меж допустимого використання доцільності під час реалізації владних повноважень, а також розробленню практичних рекомендацій щодо вдосконалення законодавства і юридичної практики. Актуальність теми зумовлена необхідністю одночасного забезпечення суворого дотримання закону та прийняття ефективних, справедливих і своєчасних рішень у складних правових ситуаціях.

У роботі розкрито сучасне розуміння принципу законності як багатовимірної правової категорії, що включає не лише формальне виконання правових приписів, а й відповідність діяльності держави засадам верховенства права, справедливості, правової визначеності, рівності перед законом та реального захисту прав людини. Досліджено історичну еволюцію цього принципу – від сприйняття закону як інструменту влади до сучасного розуміння його як засобу обмеження державної влади та гарантії свободи особи.

Особливу увагу приділено правовій доцільності як самостійній категорії правозастосування. Її визначено як юридично допустиму свободу вибору найбільш обґрунтованого, справедливого та ефективного рішення серед кількох правомірних варіантів у межах компетенції уповноваженого суб'єкта та відповідно до мети закону. Обґрунтовано, що доцільність не протистоїть законності, а виступає необхідним інструментом її практичної реалізації у випадках правової невизначеності, наявності прогалин, колізій, оціночних понять чи альтернативних способів правового реагування.

Уперше запропоновано авторський підхід до категорії “межі допустимого” як універсального критерію оцінки правомірності врахування доцільності. Такими межами визначено вимоги законності, пропорційності, розумності, добросовісності, правової визначеності, заборони свавілля та ефективного контролю.

Розроблено модель механізму реалізації правової доцільності, яка охоплює послідовні стадії: встановлення правової ситуації, визначення меж компетенції, аналіз допустимих альтернатив, вибір найбільш обґрунтованого рішення, його реалізацію та подальший контроль. Правову доцільність охарактеризовано як процес інтелектуально-вольової діяльності та як результат у формі правозастосовного акта, що найбільш повно відповідає цілям правового регулювання й конкретним обставинам справи.

У роботі вдосконалено підходи до класифікації форм реалізації правової доцільності залежно від сфери юридичної діяльності, суб'єкта прийняття рішення, рівня публічної влади, ступеня нормативної визначеності та характеру повноважень. Узагальнено ризики неправомірного використання доцільності, до яких віднесено свавілля, бюрократизм, корупційні прояви, перевищення владних повноважень, порушення принципу рівності учасників правовідносин та відчуження громадян від діяльності органів влади.

Подальшого розвитку набули положення щодо ролі правової культури та правосвідомості як ключових гарантій належного використання доцільності. Обґрунтовано, що високий рівень професійної етики, внутрішньої поваги до закону та сформованого почуття справедливості сприяє ухваленню законних, виважених і суспільно корисних рішень.

Практичне значення дослідження полягає у розробленні рекомендацій щодо вдосконалення законодавства та правозастосовної практики, зокрема шляхом чіткого визначення меж дискреційних повноважень, посилення судового контролю, удосконалення процедур мотивування рішень, цифровізації адміністративних процедур, розвитку механізмів оскарження та впровадження принципу “єдиного вікна”. Особливу увагу приділено підвищенню професійної підготовки правозастосовців у сфері роботи з оціночними поняттями, принципом пропорційності, правами людини та етичними стандартами.

Ключові слова: законність, правова доцільність, правозастосування, дискреційні повноваження, межі допустимого, принцип законності, правова визначеність, верховенство права, юридична відповідальність, судовий контроль, правова культура, правосвідомість, гарантії законності, пропорційність, правова держава.

ABSTRACT

Zozulya D.P. The role of legality and expediency in the law enforcement process.

– *On the rights of the manuscript.*

Dissertation for the Degree of Candidate of Legal Sciences in specialty 12.00.01 – Theory and History of State and Law; History of Political and Legal Doctrines. – Institution of higher education “King Danylo University”, Ivano-Frankivsk, 2026.

The dissertation research is devoted to a comprehensive theoretical and legal analysis of legality and expediency in the process of law enforcement, determining the limits of the permissible use of expediency during the exercise of power, as well as developing practical recommendations for improving legislation and legal practice. The relevance of the topic is due to the need to simultaneously ensure strict compliance with the law and make effective, fair and timely decisions in complex legal situations.

The work reveals the modern understanding of the principle of legality as a multidimensional legal category, which includes not only the formal implementation of legal provisions, but also the compliance of the state’s activities with the principles of the rule of law, justice, legal certainty, equality before the law and the real protection of human rights. The historical evolution of this principle is studied – from the perception of the law as an instrument of power to the modern understanding of it as a means of limiting state power and guaranteeing individual freedom.

Special attention is paid to legal expediency as an independent category of law enforcement. It is defined as the legally permissible freedom to choose the most reasonable, fair and effective solution among several legitimate options within the competence of the authorized entity and in accordance with the purpose of the law. It is argued that expediency does not oppose legality, but acts as a necessary tool for its practical implementation in cases of legal uncertainty, gaps, conflicts, evaluative concepts or alternative ways of legal response.

For the first time, the author's approach to the category of “limits of the permissible” as a universal criterion for assessing the legality of taking into account expediency is proposed. These limits define the requirements of legality, proportionality, reasonableness, good faith, legal certainty, prohibition of arbitrariness and effective control.

A model of the mechanism for implementing legal expediency is developed, which includes successive stages: establishing the legal situation, determining the boundaries of competence, analyzing permissible alternatives, choosing the most justified solution, its implementation and further control. Legal expediency is characterized as a process of intellectual and volitional activity and as a result in the form of a law-enforcement act that most fully meets the goals of legal regulation and the specific circumstances of the case.

The paper improves approaches to classifying forms of implementing legal expediency depending on the sphere of legal activity, the decision-making subject, the level of public authority, the degree of normative certainty and the nature of powers. The risks of improper use of expediency are summarized, which include arbitrariness, bureaucracy, corruption, abuse of power, violation of the principle of equality of participants in legal relations and alienation of citizens from the activities of government bodies.

Further development was made of provisions on the role of legal culture and legal awareness as key guarantees of the proper use of expediency. It is substantiated that a high level of professional ethics, internal respect for the law and a developed sense of justice contribute to the adoption of lawful, balanced and socially beneficial decisions.

The practical significance of the study lies in the development of recommendations for improving legislation and law enforcement practice, in particular by clearly defining the boundaries of discretionary powers, strengthening judicial control, improving the procedures for motivating decisions, digitalizing administrative procedures, developing appeal mechanisms and implementing the “single window” principle. Particular attention is paid to improving the professional training of law enforcement officers in the field of work with evaluative concepts, the principle of proportionality, human rights and ethical standards.

Keywords: legality, legal expediency, law enforcement, discretionary powers, limits of the permissible, principle of legality, legal certainty, rule of law, legal responsibility, judicial control, legal culture, legal consciousness, guarantees of legality, proportionality, rule of law.